

УДК 371.4.013.74 (092)

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ
ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ А.МАКАРЕНКА І
В.СУХОМЛИНСЬКОГО**

**М.І. Сметанський
(Вінниця)**

З'ясовуються погляди А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського на виховання особистості в дитячому колективі та сім'ї, порівнюються спільні та відмітні риси.

Ключові слова: педагогічні ідеї, виховання, батьківський авторитет, дитина, виховання.

Выясняются взгляды А.С. Макаренко и В.А. Сухомлинского на воспитание личности в детском коллективе и семье, сравниваются общие и различные черты.

Ключевые слова: педагогические идеи, воспитание, родительский авторитет, ребёнок, воспитание.

It is analyzed Makarenko's and Syhomlynsky's points of view with personality's training in children's group and family, compared common and different features.

Key words: pedagogical ideas, training, parents' authority, child.

Українська і світова педагогічна наука і практика у ХХ столітті значно збагатилась завдяки плідній творчій діяльності двох талановитих педагогів: А.Макаренка та В.Сухомлинського. Їх життя і діяльність були насичені постійними пошуками істини, наполегливою боротьбою за утвердження власних педагогічних поглядів і переконань, величезним авторитетом серед педагогічної громадськості із одночасною огульною критикою їх поглядів і переконань. Обоє педагогів єдиною такою те, що вони закінчили Полтавський учительський (педагогічний) інститут, мали неабиякий дар до художнього слова і чітко виражене покликання до педагогічної діяльності. Обоє згодом очолювали педагогічні колективи, що дало їм змогу творчо переосмислити теоретичні напрацювання минулого, апробувати їх на практиці і створити власні педагогічні системи. Основні ідеї цих видатних педагогів по суті справи стали методологічною основою виховання у вітчизняній педагогіці ХХ століття. Тому і сьогодні як науковці, так і вчителі-практики намагаються знайти у їхніх працях відповіді на найактуальніші проблеми виховання учнівської молоді.

Тривалий час у вітчизняній педагогічній науці панувала думка, що педагогічні погляди А.Макаренка і В.Сухомлинського на організацію виховного процесу повністю збігаються. Певною мірою це відповідало дійсності. Водночас варто зазначити, що їхнім педагогічним концепціям притаманні і ряд відмінностей. Проте спроби окремих дослідників їх творчості вказати на ці розбіжності нерідко сприймалися частиною науковців як особиста непова-

га до видатних педагогів, применшення значущості наукового доробку когось із них.

У статті ми спробуємо здійснити аналіз основних педагогічних поглядів А.Макаренка та В. Сухомлинського на виховання особистості в колективі та в сім'ї, виявити спільне і відмінне у змісті та методиці розв'язання цієї проблеми, з'ясувати причини наявних розбіжностей.

Краще розв'язати цю проблему нам допоможе вчення Л.Колберга про стадії морального розвитку особистості [7]. На його думку, розвиток моральної свідомості особистості є поступальним процесом, у якому можна виділити три рівні: перший – доморальний, на якому поведінка особистості мотивується страхом перед покараннями і прагненням отримати винагороду; другий – рівень конвенційної моралі, на якому моральність вчинків визначається прагненням підтримувати добрі стосунки з іншими людьми або орієнтацією на соціальний порядок; третій – рівень постконвенційної моралі, коли моральні судження ґрунтуються на універсальних моральних принципах і цінностях, незалежних від будь-яких авторитетів чи соціальних систем.

На кожному із зазначених рівнів виділяється дві стадії. Кожна стадія розвитку моральної свідомості потребує адекватних їй методів виховання. У свою чергу розвиток моральної свідомості особистості значною мірою обумовлюється методикою організації виховного процесу. Якщо на особистість, яка перебуває на другій стадії, постійно діяти засобами впливу, що розраховані для першої стадії, то розвиток моральної свідомості гальмується.

Методика виховної роботи, розроблена А.Макаренком, була розрахована на дітей з відхиленнями у поведінці, моральна свідомість яких перебувала на найнижчому рівні. Основне завдання цієї методики полягало в тому, щоб змусити особистість підкоритися соціальним нормам, дотримуватись їх у своїй поведінці. Тому цілком виправданими були і ті методи сильного впливу, які пропонував і до яких вдавався А.Макаренко: «метод вибуху», «осуд колективу», «доведення конфлікту до його кульмінації», «вигнання з колонії» і т.п.

Але, як це часто трапляється у таких ситуаціях, А.Макаренко абсолютизував можливості своєї методики і почав уважати її універсальною, придатною для усіх типів навчально-виховних закладів. Подібної помилки допустились і його прихильники та послідовники. Вони вимагали буквального копіювання усіх тих форм і методів організації дітей, що практикувалися в колонії А.Макаренка, у практиці виховної роботи загальноосвітньої школи. При цьому зовсім не бралось до уваги, що склад вихованців інший. Переважна більшість з них приходила до школи, знаходячись уже на межі другого рівня розвитку моральної свідомості. В результаті застосування «сильних» методів моральний розвиток багатьох учнів гальмувався.

Саме це і помітив В.Сухомлинський. Будучи особистістю надзвичайно спостережливою, з високо розвиненою інтуїцією, він відчув, що бездумне впровадження ефективної для виправних закладів методики виховання у прак-

тику загальноосвітньої школи не приносить очікуваних наслідків. Тому він і розпочав науковий діалог з А.Макаренком, його теоретичними викладками.

На яких же основних засадах базується методика виховної роботи В.Сухомлинського і в чому їх відмінність від запропонованих А.Макаренком?

Перша ознака полягає у відмінностях виховних завдань. Якщо методика виховної роботи А.Макаренка спрямована передусім на виправлення негативної поведінки вихованців і дотримання ними зовнішніх (соціальних) норм поведінки, то методика виховання В.Сухомлинського зорієнтована на виховання внутрішніх (психологічних) регуляторів особистості: совісті, емпатії, почуття власної гідності.

А звідси випливає і друга розбіжність: у поглядах на організацію виховного процесу, на його технологію. А.Макаренко більшу роль відводив зовнішнім формам організації впливу: колективу, методиці паралельної дії, педагогічній техніці, створенню та вирішенню конфліктних ситуацій. Він скептично ставився до «парної педагогіки», яка передбачала безпосередній виховний вплив педагога на вихованця, і однозначно віддавав перевагу «педагогіці паралельної дії», прийомам впливу на вихованця через колектив: «...я не вважаю, що потрібно виховувати окрему людину, я вважаю, що потрібно виховувати цілий колектив. Це єдиний шлях правильного виховання. Я сам став учителем з сімнадцяти років і сам довго думав, що краще за все організувати учня, виховати його, виховати другого, третього, десятого, і коли всі будуть виховані, то буде хороший колектив. а потім я прийшов до висновку, що інколи потрібно не розмовляти з окремим учнем, а сказати всім, побудувати такі форми, щоб кожен змушений був перебувати в загальному русі» [3, с.234-235]. А.Макаренко ставив від імені колективу прямі вимоги і послідовно домагався від вихованців їх виконання: «вимога, висловлена в формі, що не допускає будь-яких заперечень, необхідна на перших порах у кожному колективі. Я не уявляю собі, щоб можна було дисциплінувати розхитаний, знервований колектив без такого холодного тону вимоги окремого організатора» [3, с.152]. Більшість методичних прийомів А.Макаренка добре вкладається в основну формулу біхевіоризму: «стимул – реакція – підкріплення».

Педагогічні погляди В.Сухомлинського більшою мірою співзвучні ідеям екзистенціально-гуманістичної психології. Особливої уваги він надавав «парній» педагогіці («духовного співробітництва»), індивідуальним бесідам, задушевним розмовам і розповідям, особистому прикладу вихователя: «...виховання колективу – це тонка, філігранна робота вихователя з кожною особистістю, ласкавий, людяний доторк до кожного серця, тонка підготовка кожної особистості до життя в колективі» [4, с. 358]. «Хай у нас буде більше майстрів індивідуального впливу на дитину, справжніх педагогів, які б розуміли, відчували, де кінчається та сфера духовного світу особистості, яку можна робити предметом обговорення колективу» [4, с.355].

В.Сухомлинський показував дітям красу і велич моральної поведінки (чесності, відповідальності, працелюбності...) та огидність, ницість амо-

ральних вчинків і залишав їм право на вибір. Об'єктом педагогічних впливів В.Сухомлинського була тонка сфера переживань, почуттів і думок вихованців. Своє завдання він убачав у формуванні в учнів здатності до самоаналізу, у тому, щоб спонукати їх задуматись над власними вчинками і самостійно зробити правильний вибір. Виховувати, писав він, означає спонукати дітей думати про себе. В.Сухомлинський – майстер «малої форми», віртуоз тонких дотиків до душі вихованця: «Я розумію майстерність виховання так, що кожне доторкання вихователя до свого вихованця є в кінцевому підсумку спонуканням до праці душі. Чим тонше й ніжніше воно, це спонукання, тим більше сил, що виходять з глибин душі, тим більшою мірою стає маленька людина вихователем самої себе» [4, с.604].

Подібне спостерігається у їх поглядах на проблеми сімейного виховання. Зокрема, обидва педагоги були переконані в тому, що сім'я відіграє надзвичайно важливу роль у становленні особистості. «Сім'я, – стверджував Макаренко, – найважливіша сфера, де людина проходить свій перший громадянський шлях» [2, с. 186]. Сухомлинський у сім'ї вбачав перше джерело, з якого починається велика ріка патріотичних почуттів і переконань. Він вважав, що у сім'ї найтоншими доторками батька і матері до дитячого серця і розуму пишеться наймудріша і водночас найпростіша – тому що вона доступна кожному батькові, кожній матері – сторінка книги, яку всі ми називаємо суспільним вихованням .

У педагогічній спадщині А.Макаренка і В.Сухомлинського визначено та обґрунтовувано умови ефективного виховного впливу сім'ї на дітей. Серед них особлива роль відводилась батьківському авторитету. Обидва педагоги дотримувались тієї позиції, що лише за його наявності сім'я здатна забезпечити повноцінне виховання дітей. У зв'язку з цим викликають інтерес їхні пропозиції щодо формування батьківського авторитету у сім'ї. Справжній авторитет, стверджував Макаренко, ґрунтується на громадянській діяльності, на громадянському почутті, на знанні життя дитини, на допомозі їй, на відповідальності за її виховання [2, с.276]. «Наші вчителі, – писав Сухомлинський, – прагнуть у своїй виховній роботі до того, щоб кожний учень бачив, відкривав у своєму батькові ті риси, які створюють неперехідні людські цінності – гордість, гідність сім'ї. Пізнання моральних багатств у власному батькові – нічим незамінні уроки громадянської честі» [4, с.502].

Дещо спільними є і методи сімейного виховання дітей. «Ваша власна поведінка, – стверджував Макаренко, – вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли ви з нею розмовляєте або повчаєте її, або наказуєте їй. Ви виховуєте її в кожний момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає дома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поведетесь з друзями і з ворогами, як ви смієтеся, читаєте газету, – все це має для дитини велике значення...Батьківська вимога до себе, батьківська пошана до своєї сім'ї, батьківський контроль над власним своїм кроком – ось перший і найголовніший метод виховання» [2, с.265]. Він наполягав на тому, щоб не відділяти сімейні

справи від справ громадських. Активність батьків у суспільстві або на роботі повинна позначатися і в сім'ї, а сім'я має бачити політичне й громадянське обличчя батьків. Все, що діється в країні, через душу і думку батьків, повинно приходити до дітей [2, с.264].

Подібних поглядів дотримувався і В.Сухомлинський, доводячи, що чим яскравіше світять заслуги батька перед суспільством, тим необхідніше синові власне світло. Це світло може запалити батько, запалити вогнем власної вірності високим ідеалам суспільства, своєю працею в ім'я цих ідеалів” [4, с.501 – 502]. Він був глибоко переконаний, що сім'я – це первинний осередок багатогранних людських відносин – господарських, моральних, духовно-психологічних, естетичних, і, звичайно, виховних. Однак могутньою виховуючою силою для дітей вона стає тільки тоді, коли батько і мати бачать мету свого життя, живуть в ім'я високих цілей, що звеличують її в очах дитини. Йому вдалося добитися того, що в сім'ї діти-дошкільнята проходили своєрідну материнську школу. Це нічим не замінна школа морального, розумового, емоційного й естетичного виховання.

Багато спільного між А.Макаренком і В.Сухомлинським є у поглядах на трудове, естетичне, моральне, статеве виховання дітей у сім'ї. Це до певної міри можна пояснити тим підґрунтям, на основі якого сформувалися їхні педагогічні погляди: добра обізнаність із народною педагогікою, кращими надбаннями світової педагогіки, глибоке проникнення у дитячу психологію.

Водночас слід зазначити, що у поглядах А.Макаренка та В.Сухомлинського на сімейне виховання спостерігаються і певні розбіжності. Зокрема, це стосується методів сімейного виховання. Так, Макаренко особливу увагу зосереджував на організації сім'ї як колективу. “Справжня суть виховної роботи, – писав він, – ... полягає зовсім не у ваших розмовах з дитиною, не в безпосередньому вашому впливі на дитину, а в організації вашої сім'ї, вашого особистого й громадського життя і в організації життя дитини” [2, с.266]. Тому сім'я, на його глибоке переконання, обов'язково повинна бути колективом. Втрачаючи ознаки колективу, сім'я втрачає більшу частину свого виховного потенціалу. Перешкоди на шляху створення сімейного колективу можуть бути різні. Одна з найпоширеніших, – вважав Макаренко, – так звана “система єдиної дитини” [2, с.70]. З позицій сьогодення можна сказати, що Макаренко у цьому питанні був дещо категоричним. На його думку, єдина у сім'ї дитина – це майже трагедія, і виховувати таку дитину надзвичайно важко. Антон Семенович радив для тих сімей, де була лише одна дитина, обов'язково брати ще одну з дитбудинку. Дещо іншої думки стосовно умов ефективного впливу сім'ї на виховання дитини був Сухомлинський: “...найголовнішим моральним багатством, що має величезну виховну силу, є взаємовідносини турботи, взаємовідносини поваги” [4, с.438].

Особливої уваги Макаренко надавав “формі режимних взаємин” між батьками і дітьми. Одні батьки, на його думку, зловживають умовляннями, другі – різними пояснювальними бесідами, треті зловживають ласкою, четверті – наказом, п'яті – заохочуванням, шості – покаранням, сьомі – посту-

пливістю, восьмі – твердістю. Допускаючи доречність в окремих випадках і ласки, і бесіди, і твердості, й поступливості, Макаренко був переконаний у тому, що усі ці форми повинні поступатися місцем перед одною головною, і ця єдина і найкраща форма – *розпорядження* (виділено нами – М.С.) [2, с.282-283].

Виховання являє собою емоційний контакт вихователя і вихованців. Як слушно підмітив відомий сучасний філософ Мамардашвілі, людину можна змусити щось робити, але її не можна примусити хотіти це робити. Виховання, по суті справи, це формування в дитини бажання поводитись у відповідності із суспільними нормами. Тільки за умови глибокої поваги та симпатії між учасниками виховного процесу можливо сформувати у вихованців відповідні бажання. На наш погляд, Макаренко дещо недооцінював цю закономірність. Так, в одній із своїх лекцій він говорив: "...я з гордістю повинен сказати, що хоч я випустив 2000 чоловік і вони благополучно живуть і працюють, я ніякої особливої любові від них не отримую і дуже радий, що вони вийшли вільними людьми, не отруєними ніякими почуттями до мене, вони живі, свіжі люди. Вони мене поважають, але любов ця у всіх законах повинна бути заборонена, тому що поганий вихователь скрізь і завжди буде свідомості своєї прибавляти в погоні за цією любов'ю. Любов може прийти, якщо ви приємно посміхаєтесь, у вас голос приємний і фізіономія приємна. Хай любов прийде непомітно, без ваших зусиль" [1, с.110].

Іншої думки був В.Сухомлинський. Він дотримувався тієї позиції, що сім'я, за висловлюванням Ф.М.Достоевського, створюється невтомною працею любові. На його думку, в ранньому дитинстві людина повинна пройти велику школу тонких, сердечних, людських взаємовідносин. Ці відносини – найголовніше моральне багатство сім'ї. Приклади подібних розбіжностей у поглядах А.Макаренка і В.Сухомлинського на сімейне виховання можна було б продовжити. Однак для нас суттєво встановити їх причину і, по можливості з'ясувати, хто з педагогів ближчий до істини.

Відмінності у поглядах обох педагогів на сімейне виховання можна пояснити декількома причинами. Зокрема, А.Макаренко, як відомо, до середини 30-х років критично, навіть негативно ставився до сімейного виховання [1, с.107]. У рецензії на рукопис "Керівництво для комісій УРСР у справах неповнолітніх правопорушників"(1929 рік) він зазначав, що від усіх матеріалів залишається враження деякого фетишизму сім'ї. Приблизно у цей же період Макаренко виступає за розгортання мережі дитбудинків, які, на його думку, повинні стати "майбутньою формою радянського виховання" з тієї причини, що вони "дають дитині незрівнянно більше того, що може дати найкраща сім'я", крім того, значно здешевлюється утримання дітей. У статті "Педагоги знизують плечима"(1932 р.) він доводить, що найзручнішим місцем боротьби з важковиховуваністю був дитячий будинок. "По-перше, це був дійсно новий тип дитячого закладу, де найменше всього можна було боятись залишків старої практики; по-друге, тут не втручалася батьківська влада"[1, с.107].

Ідея виховання дітей у дитбудинках не залишала А.Макаренка і в середині 30-х років. Він пропонував відкрити інтернат для дітей із благополучних сімей. Зокрема, в 1936 році від нього поступає пропозиція відкрити трудову колонію для дітей літераторів, у якій “поруч із питаннями освіти повинні бути б бути розв’язані всі питання виховання характеру і фізичного виховання...Адже усім відомо, – стверджував Макаренко, – що у цих саме галузях у нашій сім’ї, навіть культурній, не завжди уміють дати дітям те, що потрібно”[1, с. 113].

Однією із причин такого упередженого ставлення до сімейного виховання було і те, що Макаренко не мав власних дітей. Так, на зустрічі із читачами його “Книги для батьків” він сказав: “Товариші, ніколи я не думав раніше, що мені доведеться писати “Книгу для батьків”, тому що сам я не батько, дітей власних у мене немає, і ніколи питаннями сімейного виховання, мені здавалось, я займатись не буду. Але по своїй роботі в трудових колоніях і комунах за останні роки мені доводилось отримувати дітей від батьків, правопорушників, злочинних дітей, вже не безпритульних, а, головним чином, із сімей”[1, с.108-109]. Ще у 1934 році в листі до Раднаркому УРСР Макаренко, аналізуючи причини безпритульності, констатує “розпад сім’ї”. У згаданому листі він зазначає: “Наш теперішній безпритульний – це не продукт класового розпаду, а продукт розпаду сім’ї. Сім’я розпадається тепер значно більше, ніж раніше. Причин цього багато: більш вільна форма сім’ї, відсутність примусового проживання, більш напружений рух людини у суспільстві, більша завантаженість батька і матері роботою, відхід жінки від сімейної обмеженості, матеріальні та інші форми суперечностей” [1, с.108].

Є спроби довести, що раптове рішення Макаренка зайнятися проблемою виховання у сім’ї, а також бажання написати саме таку книгу пов’язане із радикальними змінами у суспільно-політичному житті країни у другій половині 30-х років. До певної міри з цим можна погодитись. Так, у червні 1935 р. розпочалась кампанія проти абортів, почала збільшуватись кількість дитячих садків, надавалась матеріальна допомога молодим матерям, багатодітним сім’ям. У зв’язку з цим посилилась увага і до проблем сімейного виховання. А.Макаренку, відомому уже на той час педагогові, доручили розробити певні рекомендації щодо виховання дітей у сім’ї. Про це він пише в одному із своїх листів 1936 року: “Зараз на два місяці звільнений від прямої адміністративної роботи і буду займатись написанням великої книжки, присвяченої ліквідації безпритульності. Робота безприбуткова, але все ж цікавіша, ніж сидіти в кабінеті. Крім того, я сподіваюсь, що книга буде цікава і читабельна”[1, с.109].

Але аргументи О.Абаринова та Г.Хілліга, що лише під впливом суспільних умов (а також дружини) Макаренко починає збирати матеріал для книги, яка повинна була навчити батьків “правильно” виховувати своїх дітей, на нашу думку, непереконливі. Макаренко, можливо, спочатку навіть інтуїтивно відчув, а потім уже переконався (і про це сказав у “Книзі для батьків”), що “...виховати дитину правильно і нормально набагато легше, ніж перевиховати”[2, с.260]. А основи виховання закладаються у сім’ї. Коли

дитина приходиться до школи, то вже нерідко розпочинається процес перевиховання, який, як стверджує Макаренко, “вимагає і більших сил, і більших знань, більшого терпіння...” [2, с. 261]. Не виключено, що саме з цієї причини Макаренко з таким ентузіазмом взявся за написання книги. Зовнішні умови лише пришвидшили цю роботу.

На відміну від А.Макаренка, В.Сухомлинський постійно був глибоко переконаний, що ніякий, навіть найідеальніший дитячий садок не може замінити материнської школи або надолужити те, що упущено матір'ю і батьком у найтоншій сфері духовного життя людини — у вихованні особистості. Тому він велику увагу приділяв вихованню дітей у сім'ї. Звичайно, він не ідеалізував сім'ю у впливах на дитину. Ці впливи, стверджував він, не завжди можуть бути позитивними. Але В.Сухомлинський був глибоко переконаний, що, турбуючись про те, щоб мати і батько були тонким, мудрим, духовно красивим, одухотвореним високими поняттями про моральну красу скульптором, ми кінець кінцем турбуємося про душевну делікатність і чутливість дитини, про те, щоб найпотаємніші куточки її серця завжди відгукувалися на добро й красу. Він був глибоко переконаний у тому, що у сім'ї найтоншими доторканнями батька і матері до дитячого серця і розуму пишеться наймудріша і водночас найпростіша — тому що вона доступна кожному батькові, кожній матері — сторінка книги, яку всі ми називаємо суспільним вихованням. Суспільство — це величезний будинок, споруджений з маленьких цеглинок — сімей” [4, с.581-582]. Саме з цієї причини педагог висловлює своє досить критичне ставлення до спроби організувати у 50-х роках загальне суспільно-державне виховання дітей у школах- інтернатах [6, с. 383].

Розбіжності у поглядах Макаренка і Сухомлинського на сімейне виховання пояснюються і тим, що вони були представниками різних „філософій” виховання. Більшість методичних прийомів сімейного виховання Макаренка добре вписуються в основну формулу біхевіоризму: “стимул — реакція — підкріплення”. Ось, приміром, рекомендації батькам, як виховувати дисциплінованість у дітей. “Батьки якнайраніше повинні засвоїти спокійний, урівноважений, привітний, але завжди рішучий тон у своєму діловому розпорядженні, а діти з наймолодшого віку повинні звикнути до такого тону, звикнути коритися розпорядженню й виконувати його охоче” [2, с.283]. Далі Макаренко пропонує, щоб батьки навчилися давати дітям розпорядження коротко, один раз, з таким виглядом і в такому тоні, щоб ні в них, ні в дитини не було сумніву в правильності розпорядження, в неминучості його виконання.

Педагогічні погляди Сухомлинського більшою мірою співзвучні ідеям гуманістичної психології. Особливої уваги він надавав «парній» педагогіці («духовного співробітництва»), індивідуальним бесідам, задушевним розмовам і розповідям, особистому прикладу. В.Сухомлинський закликав батьків показувати дітям красу і велич моральної поведінки (чесності, відповідальності, працелюбності...) та огидність, нищість аморальних учинків і залишати їм право на вибір. Об'єктом виховних впливів, на його думку, має бути тонка

сфера переживань, почуттів і думок дітей. Виховне завдання батьків він убачав у формуванні в дітей здатності до самоаналізу, у тому, щоб спонукати їх задуматись над власними вчинками і самостійно зробити правильний вибір. Виховувати, писав він, означає спонукати дітей думати про себе.

Важливим фактором, який вплинув на формування педагогічних концепцій як А.Макаренка, так і В.Сухомлинського, були їх особистісні якості. Характерологічні особливості значною мірою визначали стиль і тон взаємостосунків обох педагогів з вихованцями, зумовлювали вибір ними тих чи інших методів педагогічного впливу, спілкування. А.Макаренко – яскраво виражений екстраверт, вольовий, рішучий, комунікативний. У своїх стосунках з вихованцями він уособлює строгого, вимогливого батька. Така орієнтація знайшла відображення в його педагогічному кредо: «Якнайбільше вимогливості і якнайбільше поваги до вихованця». В.Сухомлинський – ліричний, чуйний, ніжний, за своїм складом інтроверт. Його влада над дітьми «материнська»: турбота про психологічний стан дитини, прагнення увійти з нею у тісний душевний контакт, зрозуміти її. Педагогічне кредо В.Сухомлинського – самовіддана і безумовна «материнська» любов до вихованців. Ця різниця пронизує всю практику і «філософію» виховання обох педагогів і досить чітко проявляється в їх висловлюваннях про місце і значення симпатії та любові у взаємостосунках вихователя з вихованцями. «Комунари любили мене так, як можна любити батька, – писав А.Макаренко, – і в той же час я домогався того, щоб ніяких ніжних слів, ніжних дотиків не було» [3, с.258]. Антон Семенович ніколи не приховував свого іронічного ставлення до «моралі доброго серця» і вважав: «менш за все потрібно бути улюбленим вихователем. Я особисто, – підкреслював він, – ніколи не добирався дитячої любові і вважаю, що ця любов, яка організовується педагогом задля власного задоволення, є злочином...Я переконав себе і своїх товаришів, що цього довіска не повинно бути в нашому житті» [3, с.173].

«Мені здається дивним і незбагненим: як може педагог розраховувати на довіру, відвертість, щирість дитини, якщо він не став для неї любимою людиною», – ніби полемізуючи з ним заявляє В.Сухомлинський [5, с.238].

Як і А.Макаренко, В.Сухомлинський був романтиком. Але якщо педагогічний романтизм А.Макаренка динамічний, зорієнтований в більшій мірі на зовнішній ефект: красива форма, оркестрові марші, нічні чергування, рапорти і т.п., то романтизм В.Сухомлинського має внутрішній (душевний) характер: розповіді про героїчні вчинки, бесіди про моральну красу людини, нетрадиційні форми вдячності батькам.

Аналізуючи, зіставляючи теоретичні позиції А.Макаренка і В.Сухомлинського стосовно організації виховання дітей у колективі та сім'ї, мимоволі підходимо до характеристики технократичної та натуралістичної концепцій виховання, які знайшли своє яскраве вираження у працях цих двох педагогів. Априорі неможливо визначити, яка з них більш ефективна. Кожна внутрішньо цілісна, послідовна, за відповідних умов може виявитись продуктивною. Тому було б некоректним протиставляти педагогічні позиції

В.Сухомлинського та А.Макаренка як гуманістичну та антигуманістичну. Вони представник двох рівноправних тенденцій у світовій педагогіці, що є причиною розбіжності у їх поглядах на виховання як педагогічний процес. Час від часу одна з цих теорій виходить на перший план і стає домінуючою у масовій суспільній свідомості. Очевидно, і нам потрібно не огульно протиставляти чи повністю ототожнювати спадщину обох цих видатних педагогів (від цього тільки страждатиме наша педагогічна наука), а глибше вникати у її сутність, відшуковуючи у ній ті раціональні зерна, які можуть дати нові, плідні сходи на ниві педагогічної теорії та практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абаринов А., Хиллиг Г. Испытание Властью. Киевский период жизни Макаренко (1935-1937) – Марбург, 2000.
2. Макаренко А.С. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей. – К., 1972.
3. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-м –Т.4. – М., 1984.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти – Т.5. – К., 1977.
5. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві. – К., 1988.
6. Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн. Кн.. 2: Навч. посібник / За ред. О.В.Сухомлинської. К.:Либідь, 2005. – 552 с.
7. Хиггинс Э. Шесть колец Лоуренса Кольберга // Народное образование, 1993. №1. – С. 80-88.

УДК 371.4(092);271.2
**ПРАВОСЛАВНЫЕ КОРНИ
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОПЫТА А.С.
МАКАРЕНКО:
К 120-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ**

**Соколов Р.В.
Соколова Н.В.
(Москва, Россия)**

Робиться спроба пояснити педагогічні досягнення А.С.Макаренка православними витоками його соціальних поглядів та професійної позиції.

Ключові слова: *християнство, православ'я, педагогічна концепція, виховання, феномен А.С.Макаренка.*

Предпринимается попытка объяснить педагогические достижения А.С.Макаренко православными истоками его социальных воззрений и профессиональной позиции.

Ключевые слова: *христианство, православие, педагогическая концепция, воспитание, феномен А.С.Макаренко.*

The author makes an attempt to explain A.S.Makarenko's pedagogical achievements by means of Orthodox sources of his social opinion and professional position.

Key words: *Christianity, Orthodoxy, pedagogical conception, upbringing, phenomenon of A.S.Makarenko.*